

PETRUSKA FERENC¹

Nemzetközi rekonverzió jogtörténete

Legal history of International human reconversion

Absztrakt

Az egyéni, de különösen a tömeges kiválás a hadseregből sohasem csupán a hadsereg problémája, hiszen annak szabályozatlansága a teljes társadalom számára rendkívül előnytelen (pl. közbiztonság, vásárlóerő csökken, a munkanélküliség és bűnözés növekedhet). Az egyéni civil adaptációs problémák, egzisztenciális lecsúszások, deklasszáció, a hozzátartozókkal, szűkebb és tágabb környezettel való személyes konfliktusok megelőzése érdekében intézményesített humán rekonverzióra van szükség. A katonák, akik a társadalom más tagjaitól még az állam előtti időkben átvették a háborúkra való felkészülés és azok megvívásának veszélyes kötelességét, áldozatot vállalnak hazájuk biztonságáért, amely során tudást, jártasságot és széleskörűen ismert, sajátos szervezeti kultúrát sajátítottak el, amelyek alapjaiban térnek el a polgáriaktól. Ezek adaptációs nehézségei és a társadalmi konfliktusok megelőzése, a civil társadalomban hasznosítható képességek és készségek elsajátítása érdekében az államnak széleskörű eszközrendszerrel – intézményesített rekonverziós eszköztárral – kell rendelkeznie. Különösen fontossá válik a kérdés az önkéntes haderők esetében, ahol a személyi állomány döntő többsége viszonylag fiatalon leszerel és a sorállománnyal ellentétben nem várja vissza a bevonulás előtti munkaadója. A szerző felvázolja a kiléptetés, valamint a rekonverzió nemzetközi szabályozásának történetét, definiálja fogalmát, valamint összegezi a sikeres rekonverzió szükséges pilléreit.

Kulcsszavak: továbbfoglalkoztatás, nemzetközi haderő, átjárhatóság, rekonverzió

¹ „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

„The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in Győző Concha Doctoral Program”

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student. Email: petruska.ferenc@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-2625-7317

Abstract

Individual, but especially massive disarmament is never just a military problem, as its simply non-regulation is extremely unfavourable (eg consumption, purchasing power, unemployment and crime) to the whole society. Individualized civil adaptation problems, existential downturn, declasse, personal conflicts with relatives, require institutionalized human reconversion. Soldiers have undertaken the dangerous duty of preparing for and waging war from other members of society even before establishing any state. They have risked their lives for the security of their country. They have acquired the knowledge, skills and typical organizational culture that fundamentally differs from civilians' skills. To prevent social conflicts and acquire civilian skills as well every state needs a broad set of tools of institutionalized human reconversion. Particularly important is the issue during application of volunteering forces when disarmament befalls at relatively young age and veterans are usually not expected to be reemployed by their previous employer. The author outlines the history of disarmament and international regulation of reconversion, defines its concept, and finally summarizes the necessary pillars of successful human reconversion.

Key words: continued employment, international army, human reconversion, interoperability

REKONVERZIÓ FOGALMÁNAK VÁLTOZÁSA

A rekonverzió fogalmát Pierre Bourdieu² francia szociológus, antropológus és filozófus alkotta meg és azóta is széleskörűen, de más értelemben használják a humánpolitikában. Rekonverziós stratégiák című művében a társadalmi elit vagyonának továbbadását és reprodukcióját értette alatta a '70-es években. Ekkortól ugyanis a francia társadalmi elit a család társadalmi helyzetének és vagyonának átörökítése helyett az iskoláztatás felé fordult, mellyel a továbbtanulás vált az elitpozíció átörökítésének eszközévé. A stratégiaváltás viszont elindította az iskolai címek értéktelenedését és rákényszerítette a társadalom teljes spektrumát a magasabb és kurrensebb végzettségek megszerzésére. Az oktatás, leginkább azon belül is a felsőoktatás révén behozott szellemi tőke a családi és személyes kapcsolatok sokkal eredményesebb kihasználását teszi lehetővé, mindez társadalmi tőke sokkal jobb kihasználását eredményezte. A személyes kapcsolatok fejlesztésébe és a szellemi tőke megszerzésébe (pl. egyetemi tanulmányok) fektetett gazdasági tőke később visszaváltható, azaz rekonvertálható gazdasági tőkévé. Ez azt jelenti, hogy pénz- és időbe-

² Pierre Bourdieu (Denguin, 1930. augusztus 1. – Párizs, 2002. január 23.) francia szociológus, antropológus és filozófus.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fektetéssel megszerzett kapcsolatok és végzettség magasabb jövedelemmé rekonvertálható.

A katonai karakterű szerveknél³ alkalmazott rekonverzió a humán erőforrás-gazdálkodásban alkalmazott terminológia, amelyet Bourdieuval ellentétben elsősorban nem az anyagi tőke átalakítására, majd még több jövedelemre való visszaváltására, hanem a katonáknak a polgári életbe történő békés visszavezetésére alkalmaznak.

A katonák humán rekonverziójának fogalmát a rendszerváltás utáni időszakban a nagyarányú létszámcsökkentések és az önkéntes jelleg térnyerése kapcsán a humán erőforrás gazdálkodásban alkalmazzák, de szorosan összefügg infrastrukturális, gazdasági és politikai változásokkal. A rekonverzió alatt tehát a hadsereg tagjainak visszaintegrálásáról beszélünk a civil társadalomba, amelynek célja, hogy képzettségének, végzettségének és tapasztalatainak megfelelő munkahelyet találjon a civil életben. A rekonverzió nem egyszeri aktus, hanem komplex folyamat, amely magába foglal pszichológiai, képzési, jogi és egzisztenciális elemeket is. A *rekonverzió tág értelemben* a nemzeti hadseregekben⁴ fegyveres szolgálatot teljesítők kiválását és átállását jelenti bármilyen más foglalkoztatási jogviszonyba. Ennek megfelelően a tág értelemben vett rekonverzió alatt a leszerelt katonák új foglalkoztatásai jogviszonyát értem állami, önkormányzati vagy magán foglalkoztató mellett. A *rekonverzió szűk értelemben* a nemzeti hadseregekben fegyveres szolgálatot teljesítők kiválása és átállása civil munkáltatónál, magán foglalkoztatási jogviszonyba – tipikusan munkaviszonyba. Minden társadalom saját katonáitól tántoríthatatlan hűséget, hivatásukhoz méltó, példamutató életvitelt, feltétlen engedelmességet és alávetési hajlandóságot, bátor helytállást, magas fokú készenlételet és fegyelmet követel. Alapvető, hogy ennek fejében a professzionális haderőbe lépés társadalmi rangot és presztízszt kell jelentsen. Szolgálati viszonyt nem szabad, hogy a legkisebb elvárás felé törekvők létesítsenek, hanem azok, akik kvalitására, képzettségére és végzettségére a Magyar Honvédségnek igenis szüksége van. Ugyanígy nem lehet a Magyar Honvédséget ugródeszkanak használni, amelyet jogi garanciákkal⁵ védeni szükséges. A rekonverzió intézményesülése kihathat a

³ A katonai karakterű szervek fogalma dr. Farkas Ádám főhadnagytól ered és széleskörűen alkalmazza, illetve hivatkozta ma már számos kutató. Lásd Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez Honvédségi Szemle 44-58. (2017), valamint Dr. Hautzinger Zoltán: A katona büntetőjogi fogalmának metamorfózisa. Mészáros Ádám (szerk.): Fiatal büntetőjogászok az új büntető törvénykönyvről. Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest, 2014, 35. és Nagy Szintia Mirtill: Rend és fegyelem: A függelmi viszonyok jelentősége a magyar katonai anyagi büntetőjogban. Diskurzus, 2014/2.

⁴ A zsoldosok a katonákkal ellentétben idegen ország hadseregében fizetségért harcolnak.

⁵ Hjt. 227. § (3) bekezdése kimondja, hogy „az ösztöndíjszerződést, és annak módosítását írásba kell foglalni. A honvéd tisztjelölt az ösztöndíjszerződés megkötésével vállalja, hogy honvédtiszt tanulmányait legjobb képességei szerint folytatja, és hivatásos állományba vételét követően, *legalább a honvédtiszt alapképzés kétszeresének megfelelő időtartamban a Honvédségnél szolgálatot teljesít. A Honvédség azt vállalja, hogy a honvéd tisztjelölt honvédtiszt tanulmányait támogatja, ezek befejezését követően hivatásos állományba veszi, és megfelelő szolgálati beosztásban foglalkoztatja.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

pályaorientációra is, garanciát jelenthet arra, hogy szolgálati jogviszonyt a legkiválóbb képességgel, tapasztalattal és végzettséggel rendelkezők létesítsenek.

A *tényleges szolgálat* anyagi, erkölcsi és társadalmi együttes elismerést kell jelentsen. Ez egyrészt egy javadalmazási szükséglet, amelynek mértéke minden ország – így hazánk is – gazdasági teherbíró képességén, a tárca érdekérvényesítő képességén, külpolitikáján és nem utolsósorban a nemzetközi környezetben múlik. Az egyén szempontjából az oka indifferens, hiszen a védelmi felülvizsgálatok és haderőszervezések széles körben ismert tanulsága, hogy a hierarchikus szervezetben, sokszor alacsonyabb jövedelem ellenében végzett szolgálat nem feltétlen jelent nagyobb létbiztonságot a civil szférához képest. Természetesen a civil szféra munkahelyi biztonságát a Magyar Honvédség még mindig megsze felülmúlja, de a civil szférában létező munkaerő-piaci biztonság a hadseregben nem vizsgálható. Ez azt jelenti, hogy a civil munkavállaló munkahelyi védelme korlátozott és sokkal könnyebben veszíti el az állását egy adott munkáltatónál, viszont hasonló profilú munkavállalóknál rövid időn belül felveheti a munkát. A szolgálati viszony megtartását törvényi garanciák segítik, de ha az mégis megszűnik, a katonai végzettséggel és főként kultúrával, tapasztalattal a civil munkaerő-piaci elhelyezkedés körülményesebb a civil kollégáknál, illetve az elmúlt évek hazai gyakorlatát tekintve sok esetben a katonainál sokkal alacsonyabb presztízsű és jövedelmű munkakörben volt lehetséges. A katonai hivatás megbecsülését szokás lezárni annak objektív anyagi akadályainak bizonygatásával, amely megítélés szerint rendkívül egyoldalú. Jól mutatja a problémát, hogy a legénységi állomány fluktuációja a Magyar Honvédségben magas, anyagi és erkölcsi elismerésük körükben kiemelten fontos. Az altiszt és tiszt állomány mobilitása speciális képzettsége, végzettsége, tapasztalata miatt korlátozott, ezért a civil társadalomba visszavezetésükről elfeledkezni óriási hiba. Évtizedeken szigorú függelmi viszonyban, centralizált vezetés mellett, a legapróbb részletességgel kidolgozott szabályok között a legnagyobb precizitással kiváló és lelkiismeretes munkavégzés nem garancia arra, hogy bárki a civil szférában is méltó munkakört töltsön be. A Magyar Honvédségnek szintén érdeke az általa és költségén kiképzett munkaerő megtartása. A hatékony rekonverzió pedig abban segíthet a szolgálat viszony alatt, hogy az állomány tagja munkaköri kötelezettségeit teljesítse és ne kelljen a kiválás közeledtével évekig a munkaerő-piaci elhelyezkedését előkészítenie.

A *szolgálat befejezése után* a katonák emberséges, piacképességük megtartása mellett történő rekonverziója semmiképp sem a munkáltató Magyar Honvédség kegye, hanem össztársadalmi érdek. Bár elvárható a társadalomtól, hogy komoly nemzeti és nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló feladatokat élete kockázatátásával végző „munkaerő” a lehető legelőnyösebb anyagi, erkölcsi támogatás mellett, szakszerű eljárás keretein belül kerüljön vissza a társadalomba. A társadalmi hasznossága a fenti eljárásnak vitán felül áll, hiszen nem mindegy, hogy a leszerelt a társadalombiztosítást terheli vagy munkaerejét aktívan használja majd. A nemzetközi tapasztalatok⁶ azt mutatják, hogy a legkiválóbb munkaerő

⁶ Szekeres István ny. dandártábornok: Rekonverziós feladatok a Magyar Honvédségben az önkéntes haderővé válás után. Konferencia jegyzőkönyv 2005.12.06.; Göd; 8-9. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

eleve el sem kötelezi magát a hadsereg mellett, ha nem látja biztosítva életpályáját szolgálati viszonya megszűnése után.

Az önkéntesekből álló, lojális, elkötelezett, szaktudással rendelkező professzionális haderő a cél, ezért a fenti három pillér irányában eredményeket szükséges felmutatni. Ennek megfelelően a toborzás, bekerülési feltételek, a pályán tartás és a (humán) rekonverzió hatékony stratégiája szükséges. Az önkéntes haderők állománya ugyanis jelentős áldozatot vállal az ország biztonságáért, ám különböző szervezeti és kulturális okok miatt korlátozott az alkalmassága a civil társadalomba visszailleszkesedésre. A hozott áldozatok elismerése mellett össztársadalmi érdek szolgálati viszonyuk végeztével visszasegíteni őket a társadalomba.

REKONVERZIÓ ÓKORI GYÖKEREI

A hadsereg, időben magát az államot megelőző szervezet,⁷ amely problémáinak (felszerelés, logisztikai, irányítás, toborzás, társadalomba visszailleszkesedés, stb.) több évezredes története van. Számos példát találhatunk, melyek között az ókorból is láthatunk máig ható példákat. Az ókortól látjuk, hogy a kiszolgált katonák visszailleszkesedésének eseteit a történetírás, legendák, sőt mesék is megörökítik. De miért volt mindig is nem csupán a hadseregek, hanem össztársadalmi probléma a kiszolgált katonák visszailleszkesedése? Egyrészt a háborúskodással együtt járó terhek, lelki és fizikai sérülések nem teszik lehetővé az élet-hosszig tartó szolgálatot. Másrészt történelmi vagy politikai okokból leszerelt katonák „szélnek eresztése” mindig is óriási társadalmi kockázatot⁸ jelentett, amelyet minden felelősen gondolkodó vezető kezelte. A humán rekonverzió szükségessége nem merült fel, ameddig a katonáskodás a módosabb társadalmi rétegek privilégiuma és egyben kötelezettsége volt.

Az *ókori görög* nehézgyalogosok (hoplita) eleve földbirtokkal rendelkező parasztok, a lovasok pedig a társadalom elitéből verbuválódtak, akik eleve rendelkeztek annyi vagyonnal, hogy lovat tarthassanak fenn. Őket kiegészítették ugyan népfelkelő jellegű könnyűgyalogosokkal, de az ilyen egységek száma poliszonként csak ritkán volt nagyobb ezer főnél. Különleges helyzete volt Spártának, ahol a polgárság csakis katonáskodással foglalkozhatott és a kereskedelmet, valamint az iparúrást eleve tiltották számukra. Ám a rekonverzió szükségessége e polisz állami berendezkedése és a társadalom militarizált jellege miatt eleve fel sem merült: 30 éves koruk előtt össze sem költözhetek családjukkal (még ha házások is voltak) és 60 éves korukig hadkötelesek maradtak.

⁷ A Dzsingisz kán (1167-1227) törzs-nemzetségi hadserege messze felülmúlta a korabeli államok hadigépezetének hatékonyságát.

⁸ A fekete sereg Hunyadi Mátyás (Kolozsvár, 1443. február 23. – Bécs, 1490. április 6.) állandó zsoldoshadseregének magja volt, amely tagjai a király halála után délvidéken fosztogattak, sőt Nándorfehérvár átadását a töröknek is megkísérelték.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az ókori Róma hadszerzetének (*comitia centuriata*) alapja Servius Tullius⁹ király nevéhez kötődik. A polgárokat öt vagyoni osztályba sorolta, amely századok (*centúriák*) kialakításának alapja volt. A legmagasabb vagyoni osztályba tartozókból 98 századot állított ki, amelyekből a leggazdagabbak alkották a lovas századokat, a többiek a nehézfegyverzetű gyalogság alapját képezték. A második harmadik és negyedik vagyoni osztályba tartozók osztályonként húsz-húsz századot állítottak ki, valamint az ötödik osztály 30 századával együtt ők alkották a könnyűfegyverzetű gyalogságot. Külön két-két századba sorolta a harcolókat támogató kézműveseket. Vagyon volt tehát az alapja az egyes századok fegyverzetének: minél módosabb vagyoni osztályba tartozott a hadköteles, annál költségesebb fegyverzettel kellett rendelkeznie. A vagyonnak pedig rekonverziós hatása is volt: a hadköteles nem lehetett nincstelen, így a fegyveres összecsapások után rendszerint megfelelő vagyonnal rendelkezett a polgári élet folytatásához.

Az ókori görög és római szabályozások sem garantálták a hazatérők rekonverzióját, amely kudarcát leginkább az ún. *adósrabszolgaság* intézményének kialakulása és megerősödése mutatja. Ez a rabszolgaságnak az a formája, amellyel a fizetéseképtelen római polgárt a hitelezője rabszolgaságba taszíthatta. A hitelező ünnepélyes szöveg elmondása mellett a praetor elé vitte, aki a rabszolgává minősíthette az adóst. Az adóst minősítése pillanatától rabszolgának tekintették, így védekezésre sem nyílt lehetősége. Ha nem lépett fel senki kezesként és nem fizette ki az adósságot, akkor a hitelező legfeljebb hatvan napig tarthatta bilincsben. Ha ez az időszak eredménytelenül telt el, az adóst megölték vagy a Tiberisen túlra adták el (Rómán belül nem lehetett a rabszolgává tett polgárt eladni). A császárság korában a rabszolgává válás okai kibővültek (pl. a római hadseregéből dezertálók rabszolgává váltak), de az adósrabszolgaság intézményét i.e. 326-ban eltörölték. Az adósrabszolgaság betiltása után az adósnak „csupán” le kellett dolgoznia tartozását.¹⁰ I.e. 594-ben az ókori Athénban a szólóni alkotmány törölte el az adósrabszolgaságot: minden adósrabszolgát felszabadítottak, a külföldre eladottakat állami pénzen visszavásároltak és adósságaikat mind az állammal, mind a hitelező polgártársakkal szemben eltörölték, valamint az adósok elkobzott birtokait visszaszolgáltatták.

Az ókori Róma esetében (i.e. II. században) a rekonverzió szempontjából megdöbbentő jelenséget találunk: a római polgároknak ugyanis 46 éves korukig, ha lovasok voltak, tíz éven át, ha gyalogosok, húsz éven át kell katonai szolgálatot teljesíteniük, kivéve azokat, akiknek¹¹ vagyona kevesebb négyszáz denariussal. Ez azt jelenti, hogy ha nem rendelkeztek megfelelő vagyonnal, ez a katonáskodásra eleve „alkalmatlanná” tette őket - elébe menve a későbbi rekonverzió szükségességének.

A hadkötelezettség és magánvagyon közötti kapcsolat i.e. 107-ben szűnt meg először a történelemben. A szolgálatát befejező katonáról való gondoskodás bevezetésének törté-

⁹ Az ókori Római Királyság 6. uralkodója (Kr. e. 578–534). Nevéhez fűződik a római hadkötelezettség és az adórendszer kialakítása.

¹⁰ Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005 p. 195.

¹¹ Szükséghelyzetben őket is behívták gyalogos vagy tengeri szolgálatra.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nelmi gyökerei az i.e. I. századig nyúlnak vissza, amikor Gaius Marius¹² afrikai hadjárata során nem csak hivatásosokat, hanem római önkénteseket is vihettek. A *capite censi*, azaz a „fej szerint becsültek” hamar bizonyították rátermettségüket, de Róma vezetői sokáig nem értették meg milyen veszélyeket jelent, ha a kiszolgált katona sorsának rendezése során passzív maradnak, jól felfogott érdekükben megtették helyettük a parancsnokaik, akik gondoskodtak a katonáról. Évszázadokon át a római légiók a hadvezéreikhez voltak elsődlegesen hűségesek az állam helyett, ami Róma történelmét többször alapjaiban befolyásolta.¹³ Abevonuló újoncok először a hadvezérnek, majd a császárnak tettek esküt. Az *evocati*, azaz kiszolgált római katonák, akik a szenátus által küldött megbízott (legatus) felszólítására (*evocatio*) újra szolgálatba álltak. Gyakorlottságukat, helyállásukat, kipróbáltságukat és megbízhatóságukat minden hadvezér rendkívül nagyra becsülte, ezért rangban és zsoldban közvetlenül a századosok (*centuriok*) után álltak és kizárólag fegyveres ütközetben vetették be őket. A katonáskodás terheinek átvétele a módosabb osztályoktól ekkor kezdődött és néhány évszázadnyi kitérő (pl. lovagkor) után a mai napig tart. Ennek hatására a vagyontalan vagy szerényebb vagyonnal rendelkezők rekonverziója állami feladattá vált. A kezdetektől érdemi és felelős választ kellett és kell adni az önhibáján kívül leszerelt katona rekonverziójára, függetlenül a szolgálati ideje hosszára, hiszen ők életük legaktívabb szakaszában elköteleződtek, átvették a fegyveres küzdelem terhét a társadalom többi tagjától és akár békeidőszakban is kockáztatják életüket. Történelmi tapasztalatok alapján hogyan ismerte el az államon keresztül a társadalom az egyén (harcos) erőfeszítéseit a szolgálat letelével? Kutatásaim alapján négyféle módon. Először (*termőföld*¹⁴ vagy más célú ingatlan juttatásával, bizonyos kiváltságok, mentességek (*immunitas*) biztosításával, amelyek mellé, majd ezek helyébe – a termelőerők fejlődésével – pénz lépett. Nézzük ezeket részletesen.

A leszerelők jogosultsága a római polgárjog volt: kevésbé urbanizált területekről érkezők katonai szolgálatuk befejeztével – jutalmul – római polgárrá¹⁵ (*civitas Romana*) váltak. Mit jelentett ez esetükben? A *civitas Romana* jogok és kötelességek sorát jelentette. Ide tartoztak a szavazati jog, a szerződéskötés joga, az érvényes házasságkötés joga, az öröklés joga, az adófizetés kötelezettsége, de még a tóga viselésének joga is csak a teljes

¹² Caius Marius (Cereatae, Kr. e. 157 – Róma, Kr. e. 86. január 13.) néppárti római politikus, hadvezér, hétszeres *consul* és az *optimata* Lucius Cornelius Sulla kérelmelhetetlen ellenfele volt.

¹³ 235. március 20-án került hatalomra Maximinus Thrax - megnyitva ezzel a katonacászárok sorát. Maximinus hároméves uralmával kezdődött meg az ún. katonacászárok 284-ig tartó zűrzavaros korszaka az ókori római történelemben, amely során egy uralkodó megközelítően két esztendeig uralkodott.

¹⁴ A földosztás jelentőségét a leszolgált katonák esetében a mai napig nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az első világháborúban a földosztás lehetőségét eleve meglegebítették a bevonulóknak. A világháború után Teleki Pál gróf kormánya leszerelt katonáknak is jutott termőföldet, a Kállay-kormány pedig még nagyobb arányú, hazánk termőterületének közel 90%-át érintő földosztást tervezett. A termelőeszközök, termelési ismeretek és tőke hiánya miatt napjainkban termőföldet nincs értelme osztani, de a közszolgálatban egyedül álló a katonák szolgálati lakás piaci ár alatti megvásárlásának jogosultsága.

¹⁵ Havas László – Németh György – Szabó Edit: Római történeti kézikönyv. Budapest: Korona Kiadó. 2001.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

jogú római polgárt illette meg. A katonai pálya még a római polgárjoggal rendelkezőknek is többtjogosultságot adott: megnyitotta a politikai és közigazgatási pálya lehetőségét. A hivatali karrier (*cursus honorum*) rendjét először ugyanis Kr. e. 197-ben szabályozták: a *consulatus* előtt kötelezővé tették a *praetura* (*praetori tisztség*) viselését, valamint a Kr. e. 180-ban hozott *lex Villia annalis* a *quaestura*¹⁶ viselését egy évtizedes katonai szolgálathoz kötötte. A katonai múlt és a vele járó fegyelmezettség, elkötelezettség évszázadokon át pozitívan hatott Róma politikájára és a közigazgatásának moráljára.

A leszerelők *kiváltságai* a végtisztesség, büntetések és közérdekű munkák területén mutatkozott meg. A katonák béréből rendszeresen levontak bizonyos összeget, amely a temetési költségeket fedezte: ha békeidőben történt a haláleset, külön szertartás keretei között helyezték örök nyugalomra, ha háborúban, akkor általában a halottakat tömegesen égették el. Bűncselekmények (*delicta*) elkövetése esetén a büntetés-végrehajtás során bizonyos büntetések¹⁷ (botozás, vadállatok elé vetés, bányamunka, hajóépítés, stb.) volt katonákkal és később gyermekeikkel szemben nem voltak végrehajthatóak. Kiváltságos városba költözve a város polgárait megillető kiváltságok a veteránokat is megillették. Köz-munkát¹⁸ viszont kötelesek voltak végezni. Adószedésre sem voltak kötelezhetőek,¹⁹ de ha elvállaltak ilyen munkakört, akkor semmilyen megkülönböztetésben nem részesültek. A leszerelők juttatásai közül – tekintve az ókori értékek hierarchiájára – a *földjuttatás*. (Ez nem feltételen jelentet termőföldet.²⁰) A földmérők ilyenkor nagy kiterjedésű, négyzet alapú területeket mértek ki és adtak át a veteránoknak a leigázott népek földjeiből. Sulla intézkedései között szerepelt hűséges katonáinak megjutalmazása: törvényt (*lex Cornelia agraria*) hozott, hogy „szerte Itáliában az egyes városokhoz tartozó nagy kiterjedésű, meg nem művelt, vagy büntetésként elkobzott földeket ... a vele harcoló 23 légió kiszolgált katonái között osztotta szét.” Augustus császár 300 000 veteránt²¹ szülőföldjükön vagy a meghódított területeken, kolóniákban telepített le a provinciákon. A császár letelepítési intézkedései egyaránt célozták a veteránok rekonverzióját, a meghódított területek pacifizálását és romanizálását, valamint a császár azon szándékát, hogy ne fegyverforgatásban jártas veteránok a későbbiekben a fiatal császárság stabilitását ne veszélyeztethessék. A veteránok épületei a kolóniákban a római városokra jellemző építési technikát és formát idézték: számos lakásra osztott, társasház jellegű építményekben (*insulae*) laktak, amelyben egy-egy veterán családot élt. A megszállás természetesen a római hadigépezet feladata maradt, de ha mozgósításkor ezeket elvezényelték, a megszállás a kolóniák feladata maradt. A negyed évszázados – praetorianusok esetében 16 éves – katonai múlt a kolóniák lakóinak

¹⁶ Legalacsonyabb rangú római választott tisztviselő.

¹⁷ Ulpianus a *De officio proconsulis* harmadik könyve

¹⁸ Ulpianus a *De officio proconsulis* negyedik könyve

¹⁹ Paulus a *De cognitionibus* egyetlen könyve

²⁰ Hazánk területén, Pannóniában letelepített veteránok például fellázdáltak, mert sokuk köves vagy mocsaras, terméketlen földet kapott (Kunc Adolf- Kárpáti Kelemen: Szombathely-Savaria r. t. város monographiája. 1880-94).

²¹ *Res Gestae*, azaz Augustus császár által megfogalmazott szöveg (Kr.u. I. század), melyben Augustus maga számol be tetteiről.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

mindennapjaira rányomta bélyegét: leszerelésük után még évtizedekig utolsó harci egységük tagjaként határozta meg magukat és sokuk annak támaszpontja mellett telepedett le. Sokan helyi asszonyt vettek feleségül. Fiaik is gyakran szereltek fel, illetve lányaik váltak katona vagy veterán feleségévé.

A leszerelők „letéti pénztára” volt a kiválasztott signiferek által őrzött összeg. A katonák ugyanis a nekik juttatott *donativum* (császárok által jeles alkalmakkor osztott pénzjutalom) felét helyezték letétbe a jelvényeknél és ott maguk őrizték, nehogy a sátorközösség tagjai elpazarolják. A szolgálati kiadásait a rendes ellátmányból fizették, de az összes donativum felével tábori magánvagyonuk gyarapodott. Ennek célja volt, hogy a katonák állhatatosságát (dezertálás esetén a donativum elveszett) vagyonuk feltétele által növeljék. Századonként tíz zsákot osztottak ki, melyekben ezt az összeget letétbe elhelyezték és „leszerelési segélyként” juttatták vissza. Melléjük adtak egy tizenegyediket is temetkezési költségek begyűjtése céljára, hogy ebből fedezzék a sátorközösség elesett tagjainak temetkezésiét.

REKONVERZIÓ ÚJKORI GYÖKEREI

Európai történelmet tekintve a XVII. század első felében volt egy időszak, amikor az önkéntesekből, zsoldosokból szervezett hadseregek rendszere vált jellemzővé. Az állandó zsoldoshadseregek kialakulása változásokat hozott a hadseregek létszámviszonyai terén is. A kis létszámú lovagi hadseregek helyét az egyre növekvő létszámú tömeghadseregek foglalták el. Egy 1626-os kimutatás szerint a Habsburgok és szövetségeseik 85 000 gyalogos és 21 000 lovas, a velük szemben álló hatalmak 185 000 gyalogos és 52 000 lovas felett rendelkeztek. (...) A francia hadsereg IV. Henrik²² uralkodása idején 50 000 főt számolt, amely létszám 1678-ra 200 000 főre, 1713-ra pedig 400 000 főre növekedett. Az osztó Habsburgoknak a XVII. század elején 20 000 főt meg nem haladó zsoldos mezei hadereje a harmincéves háború végére 40 000 főre, 1702-re pedig 122 000 főre növekedett. I. Péter cár,²³ aki uralkodása elején mindössze négy reguláris ezreddel rendelkezett, uralkodása végén több mint 200 000 fős hadsereget szervezett. A harmincéves háború idején egy-egy nagy csatában mindkét oldalon 30-40 000 harcos állt szemben egymással, a spanyol örökösödési háború idején pedig már 60-80, sőt 100 000 fő is.²⁴ Nem tárgya írásunknak ezek elemzése, így itt csak néhány olyan tényezőt, történelmi példát emelünk ki, amelyek témánkhoz szorosabban kapcsolódnak. A katonáskodás fizetsége ebben az időszakra több ország hadereje esetében is kiegészült a legyőzöttek javai elrablásával. Tehát elsősorban azt kell kiemelnünk, hogy amikor nem kapták meg zsoldjukat bizony akár a saját lakosságot is megsarcolták. Ezen túl külön problémát jelentett, amikor a békésebb

²² IV. Henrik 1589. és 1610. között Franciaország királya.

²³ I. (Nagy) Péter 1682. és 1725. között Oroszország cája.

²⁴ Nagy László: „Megint fölszánt magyar világ van” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben. Zrínyi Katonai Kiadó Bp. 1986. 143-145.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

időszakokban a kisebb haderők „elcsapott” zsoldosai immár saját megélhetésükért raboltak.

A 19. század modern hadseregei máig ható korszerű szabályozást alakítottak ki. A *cári Oroszországban* a katonákat - leginkább az altiszteket - tíz, kivételes esetben tizenöt évig tartották rendszerben. Ezt követően ezer rubel végkielégítést adtak a leszerelőknek, majd ezt követte évi 96 rubel nyugdíjat. A továbbszolgáló katonáknak 11 500 férőhelyet tartottak fennkülönböző minisztériumokban, de ezek illetménye minden esetben alacsonyabb az orosz hadseregben megszokott illetményeknél. Az *Olasz Királyságban* a szabályozás azt célozta, hogy a katonaság a lehető legrövidebb ideig vonja el az állampolgárt a civil élettől. Az 1906. évtől hatályos szolgálati törvény arra törekedett, hogy a legkiválóbb egyéneknek a katonai pályát élethivatássukká tegye és lehetőséget teremtsen a tiszti pályához, a kevésbé alkalmasok segéd munkások legyenek magasabb parancsnokságokon, és a harmadik, katonai pályára legkevesbé alkalmasok 12 évi szolgálat után polgári államszolgálatra váltak igényjogosulttá. E harmadik, rekonverziós szempontból lényeges kategóriában dolgozóknak fenntartott munkakört ellátottak illetmény minimum 900 lira volt. *Franciaország* hadseregének demokratikus jellegéből adódóan a hadsereg minden állománykategóriáját a francia nemzet valamennyi társadalmi osztálya egyszerre adta. Az 1889. március 18-án hatályba lépett szolgálati törvény alapján a leszerelt katonák számára fenntartott civil állami hivatalok csak leszerelőkkel voltak feltölthetőek és „minden oly kinevezés, mely az előírt formák betartása nélkül hozatott, megsemmisítendő” volt. A civil állásokat tisztekből és hivatalnokokból álló vegyesbizottság közvetítette ki, állapította meg bérezését, és felvételi vizsgáztatták a leszerelt katonákat. A volt katonáknak fenntartott állásokat négy kategóriába sorolják: különös előképességet igénylő, elemi előképzettségnél magasabb végzettséget igénylő, elemi képzettséget igénylő, valamint semmilyen előképzettséget nem igénylő állásokra. A *Német Császárságban* a rekonverziós szabályozás alapjait még 1867-ben, majd 1874-ben vetették meg, amely során az állami közigazgatásban, vasúti és forgalmi vállalatoknál, városoknál és biztosító társaságoknál a felsőfokú végzettséget nem követelő munkakörök többségét volt katonáknak – pontosabban altiszteknak – tartották fenn, akik 6. és 12. év között szolgáltak a birodalmi hadseregben. Ezen állások évi javadalmazása 1500 és 4200 márka között mozgott. A német állam emellett állta ezen beosztásokhoz szükséges átképzések költségét is. A *román hadsereget* 18 év szolgálati idő után elhagyók havi 40 korona nyugdíjat és 12-20 hektár földet, amelynek műveléséhez további 500 koronát kaptak. A *Japán Császárság* hadseregéből leszerelők tíz év szolgálati idő után nyugdíjra voltak jogosultak és a szolgálati idejük utolsó félévében teljes illetménnyel szabadságon tartózkodtak.

Ezekből a történelmi példákban is láthattuk, hogy a szervezetek ősénekekként tekintett hadseregek állományánál évezredek történelmi íve van a társadalmi visszaillesztés problematikájának is. Különböző korok dokumentumai szóltak arról, hogy a legyőzöttek javainak megszerzésén túl gondoskodtak azokról, akiknek valamilyen oknál fogva befejeződött a katonai pályafutása. Különösen fontos volt ez azon személyek esetében, akik viszonylag hosszú ideig – évtizedes időket is elérően- katonáskodtak, de aktív pályájukat nem a hadseregben

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fejleszték be. Ezekből láthatóan a „rekonverziós” tevékenységet az elmúlt korok politikai, állami vezetése is fontos kérdésnek tartotta, melynek megoldására több ország esetében is találunk fennmaradt rendelkezéseket, sőt a mai értelemben vett jogszabályokat is.

Erőteljesen érintette a vizsgált kérdés a mai értelemben vett önkéntes haderőket. Közismerten az önkéntes haderőre való áttérés a II. világháború után a 20. század végén vált újból tendenciává. A II. világháború után csak néhány ország (USA, Nagy-Britannia stb.) rendelkezett önkéntes haderővel. Nagy-Britannia a gyarmatbirodalom elvesztése után (1962-ben), az USA a vietnami háború végén (1972-től) tért át teljesen (!) az önkéntes haderőre. Ez azt jelentette, hogy már a modern társadalom keretei között kellett megoldásokat találni a korábban bemutatott történelmi problémára.

REKONVERZIÓ INTÉZMÉNYESÜLÉSÉTŐL A HIDEGHÁBORÚ VÉGÉIG

A modern rekonverzió²⁵ először a második világháborút követően az Egyesült Államokban alakult ki, mert a háború befejezésével a hadseregből, a hadiiparból és a K+F szektorból közel tízmillió munkavállaló vált egyik napról a másikra feleslegessé. Rooseveltnél elnök ennek megfelelően 240 hivatalt alapított, és a magánszféra szereplőit bevonva, teljes körűen, szervezeten hajtották végre az elbocsátásokat.²⁶

A jelenlegi NATO tagországokban az elmúlt két évtizedben a hidegháború befejeztével vált égető kérdéssé a rekonverzió, hiszen a két szuperhatalom szembenállásának megszűnésével feleslegessé vált magas létszámú hadseregeket fenntartani. A szervezetcsökkentés olyan fokú volt, hogy ezt a NATO hadseregek önmagukban nem voltak képesek megoldani, ezért kiegészítő kormányprogramok kapcsolódtak hozzájuk. Viszonylag egyszerűbb volt a helyzet a korábbi piacgazdaságokban, hiszen a társadalom egyéb területén ekkor nem voltak jelentős párhuzamos változások. A korábbi szocialista országok esetében sokkal jelentősebb problémaként merült fel a kérdés, hiszen ebben az időszakban jelentős gazdasági válságokkal együtt folyt az állami gazdaság lebontása és a piacgazdaságok kialakítása.

Az intézkedések jellemzően két irányt jelöltek ki. Egyrészt jogszabályi módosításokkal vagy korengedményekkel egyszerűsítették a nyugdíjba vonulást²⁷ (jellemzően a szolgálati nyugdíjba), akár úgy, hogy a nyugdíj jogosultságot a korábbi 20-25 leszolgált évhez kötött időtartam helyett akár 15 évre (pl. Lengyelország) csökkentették. Másrészt – a régebbi NATO tagországokban rendszerszintűen működő kilépést segítő programokon túl – eseti társadalmi munkaerő-piaci programokkal segítettek a feleslegessé váló állomány civil munkahelyekre való belépését. Sajnos számos NATO tagországban – jellemzően a volt Varsói Szerződés tagállamaiban – ez utóbbi programok alacsony hatékonysággal működtek és a

²⁵ A modern rekonverziót az különbözteti meg az outplacementtől (magyarul: kihelyezés), hogy ez utóbbi a civil szférából elbocsátottak jogi, pszichológiai és egzisztenciális problémaival foglalkozik.

²⁶ Martha A. Redstrom-Plourd and Dr. Harold W. Stubblefield: History of the Outplacement Industry 1960-1997 (scholar.lib.vt.edu/theses/.../etd.../Final_Dissertation.pdf) Letöltés ideje: 2017.03.26.

²⁷ A fogalom több ország esetében nem jelent nyugdíjas státust, inkább járadék jellegű ellátást

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

már említett válságok miatt a katonák jóval a képzettségük és munkaerő-piaci értékük alatt tudtak elhelyezkedni.

Ennek az időszaknak új jelenségeként kezdődött meg a tagországok többségében az áttérés az önkéntes szervezési elvre, mely magával hozta, hogy elsősorban a rövid ideig szolgáló legénységi állomány miatt nagyobb az állomány fluktuációja és új típusú támogatási rendszerekkel kell segíteni visszalépésüket a civil munkaerőpiacra.

ÖSSZEGZÉS

A hidegháborút és a rendszerváltást követően még egyetlen ország sem tudott tökéletes rekonverziós stratégiát alkotni, annak ellenére, hogy a rekonverziós lépéseket közel minden állam tett. Az önkéntes rendszerre való áttérés még sok kérdést nyitva hagyott, így a kiléptetés intézményesülését is. Minden hadsereg humánerőforrás-gazdálkodásának a toborzáson át, a szolgálat alatt folytatott tudatos és tervszerű felkészítésen és megtartáson keresztül, a szolgálatból való kilépés támogatását is magában kell foglalnia. A rekonverzió nem csupán szociális probléma, hanem toborzási is: a legkvalifikáltabb munkaerő eleve be sem vonul, ha nem biztosított az aktív szolgálat utáni jövő, az intézményesített rekonverzió. A kvalifikált, elkötelezett bevonulók hiányában pedig nincs professzionális hadsereg sem. Ezért a szervezeti szintű, munkaerő-piaci visszailleszkedést támogató rendszernek a szervezeti és az egyéni célok összehangolásával, kiszámíthatóan, megbízhatóan, átfogóan és az érintettek által is elfogadottan kell működnie. A cikk tudományos eredménye a gazdag és kétezer évre visszanyúló rekonverziós szabályozás bemutatása mellet annak bizonyítása, hogy a nemzetközi jogtörténet során bemutatott és bevált modelleket nem kell az alaptól és teljesen újra kidolgozni, legfeljebb a jelen gazdasági és társadalmi viszonyokhoz adaptálni aktualizálni, majd a hatályos szabályozásba adaptálni. Elemzések alapján a történelmi és nemzetközi kitekintésből körvonalazható, hogy a rekonverziós stratégiának több pillérrre kell épülnie. Ezek a nemzetközi példák, a különböző országok gyakorlata alapján lehetnek kiemelten:

1. *Lakhatás, illetve ingatlan biztosítása*: a termőföldektől a lakóingatlanokig történő elmozdulás figyelhető meg. A hazai szabályozás kialakításakor figyelembe kell venni, hogy a társadalom mobilitása alacsony.
2. *Képzettség, szakképzettség (végzettség) biztosítása*: a civil munkaerőpiacra visszailleszkedést elősegítő (szak)képzettséget biztosító, a hadsereg által akkreditált képzések költségeit részben vagy egészben a honvédelmi tárcának át kell vennie. Adott esetben a katonák utolsó 1-3 szolgálati évében a képzést javasolt elkezdeni, őket a kiválásra tudatosan felkészíteni.
3. *Átjárhatóság garanciális biztosítása*, amely azt jelenti, hogy a volt katona karrierjét más közszolgálati jogviszony keretei között folytatja. Sokkal gazdaságosabb a volt közszolgálati jogviszonyhoz tartozó többletet megadni egy katonai körülmények között megedződött, alávétési hajlandósággal rendelkező, fegyelemhez szokott

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

volt katonának, mint egy frissen a közszolgálatba „csöppent” jelentkezőt a nulláról képezni.

4. *Jogosultságok biztosítása*, amely magában foglalja az önfoglalkozás és az állás-keresés támogatását, a munkaerő-piaci tanácsadást, munkaközvetítést, munkatanácsadást, álláskeresési és rehabilitációs tanácsadást, szükség szerint pszichológiai tanácsadást.
5. *Tartós vagy ideiglenes kiváltságok biztosítása*, mely jelenthet munkaerő-piaci védelmet (pl. a munkaadó rendes felmondással nem szüntetheti meg a munkajogviszonyt az első éven vagy a TB kötelezettségeket az első éven átvállalja az állam). A kiváltságoknak egyensúlyban kell állnia a munkaadók terheivel, máskülönben ellentétes hatást váltanak ki, azaz a munkaerő-piaci védelem lesz az akadálya a leszereltek elhelyezkedésének.
6. *Jövedelem biztosítása*, amely jelenleg leszerelési segély (szerződéses állomány) és végkielégítés (hivatásos állomány) formájában, egyszeri juttatásként jelenleg is működik. Ezek összegét minden esetben az ország gazdasági teherbíró képességéhez kell igazítani, valamint inflációkövetővé kell tenni. Az egyszeri juttatásokkal szemben az ideiglenes, de mégis folyamatos jövedelemszerzési lehetőségek biztosítása elsődleges.

A cél, hogy a leszerelő katona megfelelő egzisztenciát tudjon kiépíteni és képzettségének és tapasztalatainak megfelelő (!) munkahelyet találjon – akár közszférában, akár a versenyszférában. Ennek megfelelően – ha csak a horizontális vonatkoztatási csoportokat tekintjük – a tisztek vezetőként, a tiszthelyettesek a közvetlen irányítóként vagy specialista-ként, valamint a legénységi állomány a későbbiekben kezelőként, szak- és betanított munkásként dolgozhasson tovább. A sikeres rekonverzió tehát nem csak azt jelenti, hogy találjon bármilyen állást a leszerelt katona, hanem kvalitásának megfelelőt. Az önkéntes haderő rekrutációjának nemzetközi tapasztalatai szerint a legénységi szolgálat többségükben a hátrányos helyzetben lévőköt vonzhatja, akiknek történelmi elvárásai között jelentkezik a hátrányuk csökkentése. Tehát motivációjuk fontos eleme, hogy a munkaerőpiac szempontjából értékesebben fejezzék katonai szolgálatukat és módjuk legyen kedvezőbb társadalmi státusba kerülni.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Stromfeld Aurél és Végh Kálmán: A katonai altiszti kérdés általában, a továbbszolgáló altisztek polgári szolgálatba való átlépése, *Magyar Katonai Közlöny*, 2. szám, *Jutalmazott pályamunka* (1909)
2. P. Bourdieu: Rekonverziós stratégiák in. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, *Gondolat Kiadó*, Bp. (1978)
3. P. Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, *Gondolat Kiadó*, Bp. (1982)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. Nagy László: „Megint fölszánt magyar világ van” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben. *Zrínyi Katonai Kiadó* Bp. 1986. 143-145.
5. Havas László – Németh György – Szabó Edit: Római történeti kézikönyv. Budapest: *Korona Kiadó* (2001)
6. Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005 pp. 195.
7. Krizbai János: Mire jó a *kiszolgált katona*? (az obszitéváltól a rekonverzióig). *Hadtudomány (online)*, (2015) 25. pp. 48-56. ISSN 1588
8. Krizbai János: Kutatási jelentés a civil munkaerőpiacra visszatérést támogató szervezeti feltételrendszer kialakításának feltételei, az állomány képzési igényeinek a honvédség lehetőségeinek felmérése tárgyú kutatásra (2009)
9. Petruska Ferenc: A rekonverzió szabályozásának története, *Hadtudományi Szemle*, 8. évfolyam 2. szám (2015), pp. 162-181.
10. Samuel P. Huntington: A katona és az állam, a civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája, *Zrínyi-Atlanti Kiadó*, (1994)